

Procjena stanja u zemlji
i strateški smjerovi Romskog obrazovnog
fonda (Roma Education Fund)

Napredovanje u obrazovanju Roma u Bosni i Hercegovini

2009

Napredovanje u obrazovanju Roma u Bosni i Hercegovini

Procjena stanja u zemlji
i strateški smjerovi Romskog obrazovnog fonda
(Roma Education Fund)

Autorsko pravo © Roma Education Fund, 2009

Sva prava zadržana

ISBN: 978-963-9832-15-2

Ovaj izvještaj je dostupan na engleskom i lokalnom jeziku

Izgled i format: Fo-Szer graphic design studio

Sadržaj

Predgovor.....	7
Priznanja	8
1. Kratak pregled.....	9
2. Romsko stanovništvo u Bosni i Hercegovini	11
3. Obaveze koje su preuzeli vlada i donatori	14
4. Sistem obrazovanja	18
5. Program REF-a Bosni i Hercegovini	25
Aneks 1: Ključni indikatori obrazovanja.....	29
Aneks 2: Administracija državnog obrazovanja	34
Aneks 3 Uspješnost učenika u međunarodnim ocjenjivanjima	37
Aneks 4: Nivoi angažmana za unapređivanje rezultata obrazovanja Roma u Bosni i Hercegovini	38
Aneks 5: Rezultati popisa.....	40
Aneks 6: Administrativno-teritorijalne podjele u Bosni i Hercegovini	41
Literatura	42

Predgovor

Ovaj dokument predstavlja dio serije procjena stanja u zemljama koje priprema Romski obrazovni fond (Roma Education Fund, REF). Serija ima za cilj da obezbijedi analizu obrazovanja i tekućih obrazovnih reformi iz perspektive inkluzije romske djece u zemljama koje učestvuju u inicijativi Dekade Roma. U okviru dokumenta se, takođe, razmatraju različiti programi i aktivnosti koje REF provodi od svog osnivanja 2005. godine i naglašavaju se tematske i programske oblasti na koje REF planira da usmjeri pažnju u toku naredne tri godine. REF se nada da će ovaj dokument, pored toga što će služiti kao instrument za određivanje programa za sam Romski obrazovni fond, ponuditi i koristan instrument za:

- ⇒ Kreatore politika kojima je cilj da unaprijede obrazovne politike koje se bave jazom u rezultatima obrazovanja između romskog i neromskog stanovništva.
- ⇒ Predstavnike građanskog društva koji žele da unaprijede djelotvornost svojih obrazovnih programa time što će ih učiniti relevantnijim za opštu obrazovnu reformu u svojoj zemlji.
- ⇒ Cjelokupnu razvojnu i donatorsku zajednicu, koja treba da bolje razumije situaciju sa kojom se suočavaju romska djeca, sa ciljem identifikacije specifičnih uskih oblasti u kojima bi dostupni resursi proizveli najveće efekte.

Informacije u ovom dokumentu su razmatrane zajedno sa predstavnicima vlada i građanskog društva u Bosni i Hercegovini radi osiguravanja da dokument na realan način odražava stvarnu situaciju i da su preporuke koje su date izvodljive. Dokument odražava situaciju u vrijeme kad je urađen. Mnoge zemlje prolaze kroz relativno brze promjene, a REF planira da ažurira ove procjene na redovnoj osnovi.

Priznanja

Originalni model za seriju Procjena stanja u zemljama su razvili Tünde Kovács-Cerović, Roger Grawe i Alexandre Marc, koji su takođe lektorisali seriju do kraja 2007. godine. Sadašnja Procjena stanja u zemljama prati novi format koji su razvili Toby Linden, Mihai Surdu i Eben Friedman, početkom 2009. godine, a lektori serije su Toby Linden i Mihai Surdu.

8

Glavne autorice ovog dokumenta su Sanela Bešić i Medina Vantić-Tanjić. Njihovom radu su doprinijeli Eben Friedman, Majda Bećirević, Aida Mihajlović i Šemsi Šainov, kao i učesnici okruglog stola koji je održan u Sarajevu, 2. decembra 2009. godine.

1. Kratak pregled

Romi u Bosni i Hercegovini

Posljednji popis stanovništva u Bosni i Hercegovini je bio 1991. godine, prije rata koji je vođen od 1992. do 1995. godine. Prema tom popisu, 8.864 Roma u zemlji je predstavljalo 0,20 procenata ukupnog broja stanovnika. Nezvanične sadašnje procjene romskog stanovništva u Bosni i Hercegovini se kreću od 40.000 do 100.000, tako da je vjerovatno da Romi predstavljaju znatno viši procenat od ukupnog broja stanovnika, koji se smanjio od posljednjeg popisa.

9

Obrazovanje

Iako je Bosna i Hercegovina 2002. godine usvojila strategiju za obrazovnu reformu, obrazovanje je i dalje u velikoj mjeri politizirano u skladu sa etničkim linijama razdvajanja, a u implementaciji je ostvareno malo napretka. Veoma kompleksan sistem administrativnih i teritorijalnih podjela Bosne i Hercegovine predstavlja problem za koordinaciju, planiranje i upravljanje što dovodi do toga da dvanaest obrazovnih sistema rade najvećim dijelom nezavisno jedan od drugog.

Niske stope upisa Roma, procijenjene na petnaest do dvadeset procenata u osnovnom i srednjem obrazovanju, predstavljaju najurgentniji problem za obrazovanje Roma u Bosni i Hercegovini. Ono što otežava pokušaje da se taj problem djelotvorno riješi je nedostatak aktualnih i pouzdanih podataka o učešću Roma u obrazovanju. Uz to, *Plan akcije o obrazovnim potrebama Roma i pripadnika ostalih nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini* iz 2004. godine i dalje je najvećim dijelom neimplementiran zbog nedostatka finansiranja i jasne raspodjele odgovornosti.

Važan napredak relevantan za obrazovanje Roma u Bosni i Hercegovini uključuje: unaprijeđenu dostupnost udžbenika, školskog materijala, ishrane, transporta i podrške za školarine, što je neophodno za učestvovanje u obrazovanju, kao i rastući trend korištenja testova spremnosti za polazak u školu, radi procjene pojedinačnih potreba umjesto usmjeravanja romske djece u specijalno obrazovanje.

Strateški smjerovi za buduće aktivnosti REF-a u Bosni i Hercegovini

Finansiranje REF-a u Bosni i Hercegovini u toku naredne tri godine uzeće u obzir sljedeće prioritete:

- ⇒ Pružanje tehničke podrške državnim, entitetskim i kantonalnim nadležnim institucijama u implementaciji Državnog okvirnog zakona o predškolskom obrazovanju, kako bi ono postalo integrisano, inkluzivno i za porodice koje ne mogu priuštiti da ga plate besplatno.

- ⇒ Povećavanje učešća Roma u redovnom osnovnom obrazovanju, kako razvojem uspješnih aktivnosti koje REF podržava u Tuzlanskom kantonu, tako i kroz razvoj novih mjera za reintegraciju djece koja su nepotrebno stavljena u specijalno obrazovanje.
- ⇒ Razvoj akademske podrške tutora za Rome u srednjem i visokom obrazovanju, uz podršku postojećim planovima školarina u Bosni i Hercegovini kroz korištenje iskustava REF-a u Makedoniji i Srbiji.

Osnovne teme istraživanja REF-a i aktivnosti vezanih za politike u Bosni i Hercegovini će uključivati sljedeće:

10

- ⇒ Pregled troškova po učeniku za inicijative vezane za obrazovanje koje finansira vlada, kao i projekata koje finansira REF u Bosni i Hercegovini.
- ⇒ Evaluaciju potreba, očekivanja i iskustava roditelja vezanih za angažman u školskom životu, pružajući informacije o troškovima punog učešća djeteta u obaveznom obrazovanju sa stanovišta roditelja.
- ⇒ Procjenu djelotvornosti različitih tipova intervencija koje imaju za cilj povećavanje učešća i/ili postignuća romskih učenika u visokom obrazovanju, u više zemalja.

2. Romsko stanovništvo u Bosni i Hercegovini

Istorijat i veličina populacije

Prvo zvanično pominjanje Roma na teritoriji Bosne i Hercegovine datira sa početka šesnaestog stoljeća.¹ Precizni podaci o pod-etničkoj strukturi i geografskoj raspodjeli romske populacije Bosne i Hercegovine nisu dostupni. U nedostatku relevantnih podataka, u opštem slučaju se vjeruje da se većina romskog stanovništva Bosne i Hercegovine, prije rata vođenog od 1992. do 1995. godine, sastojala od *Khorakhane*, muslimana po religiji, koji su živjeli na periferijama gradova Sarajevo, Tuzla, Mostar, Bijeljina, Zvornik i Brčko. Manja grupa *Serbaya Kalderasha*, pravoslavnih po religiji i po porijeklu iz Rumunije, je nekada živjela u oblasti Banje Luke. Druge romske zajednice sa Kosova i Makedonije su prije rata imigrirale u Bosnu i Hercegovinu.

U poređenju sa brojem Roma koji su napustili Bosnu i Hercegovinu u toku rata, samo se manji dio vratio. Prije rata je većina Roma u Bosni i Hercegovini živjela u istočnoj Bosni, u dijelovima zemlje koji se sada nalaze u Republici Srpskoj.² Danas većina Roma Bosne i Hercegovine živi u Federaciji Bosne i Hercegovine, prije svega u sjeverno-istočnoj Bosni, u Tuzlanskom kantonu, te u srednjoj Bosni (Sarajevo, Zenica).³

Posljednji popis stanovništva u Bosni i Hercegovini je bio 1991. godine. Prema rezultatima tog popisa, Bosna i Hercegovina je imala 4.377.033 stanovnika, pri čemu je 8.864 Roma u zemlji predstavljalo 0,20 procenata ukupnog stanovništva. Kao što je slučaj i u drugim zemljama, vjerovatno je da zvanični brojevi potcjenjuju ukupan broj Roma, pri čemu je stepen potcjenjivanja vjerovatno uvećan u slučaju Bosne i Hercegovine, kako zbog opšteg pada veličine ukupnog stanovništva, tako i zbog velikog procenta neregistrovane djece prilikom rođenja u toku i nakon rata.⁴ Razvojni program Ujedinjenih Nacija (United Nations Development Programme, UNDP) procjenjuje veličinu romske populacije Bosne i Hercegovine na 40.000 do 50.000.⁵ Vijeće Roma Bosne i Hercegovine daje procjenu koja iznosi od 80.000 do 100.000. Od decembra 2009. godine je u toku inicijativa koju vodi Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice za stvaranje pouzdane baze podataka o romskoj populaciji Bosne i Hercegovine.

¹ Vidjeti Savez nacionalnih manjina Republike Srpske, dostupno na adresi <http://www.snm.rs.ba/romi.html>.

² Kratko objašnjenje administrativno-teritorijalnih podjela u Bosni i Hercegovini dato je u Aneksu 6.

³ European Commission against Racism and Intolerance, *Izveštaj o Bosni i Hercegovini* (Strasbourg: Council of Europe, 2005).

⁴ Nedostatak registracijskih dokumenata je problematičan ne samo sa stanovišta procjenjivanja veličine populacije, već i za ocjenjivanje društvenih usluga, uključujući (između ostalog) obrazovanje. Vidjeti: Bosnia and Herzegovina Working Group on Child Protection, *Submission from the Bosnia and Herzegovina Working Group on Child Protection regarding the Universal Periodic Review of Bosnia and Herzegovina (Seventh Session, February 2010)* (Sarajevo: Bosnia and Herzegovina Working Group on Child Protection, 2009).

⁵ Majda Bećirević, *Inkluzija romske djece u obrazovanje u Bosni i Hercegovini: Osnovne poteškoće i kako ih prevazići* (Sarajevo: Fond otvoreno društvo, 2007).

Opšta situacija romskog stanovništva

Siromaštvo i nezaposlenost

12

Podaci iz UNDP-a ukazuju da su stope siromaštva među romskim domaćinstvima u Bosni i Hercegovini 13,5 puta više nego među neromskim domaćinstvima u istim susjedstvima.⁶ Dok je zvanična stopa nezaposlenosti za 2007. godinu u Bosni i Hercegovini u cjelini iznosila 29 procenata,⁷ istraživanje među romskim domaćinstvima sprovedeno u šesnaest opština 2006. i 2007. godine dalo je nalaze koji pokazuju da je samo četiri procenta odraslih Roma zaposleno, a da je manje od polovine registrovano u Zavodu za zapošljavanje, te da otprilike jedno lice od deset prima socijalnu pomoć.⁸ Uobičajeni izvori dohotka za romske porodice u Bosni i Hercegovini uključuju prihode od sakupljanja sekundarnih sirovina i prodaje tekstila i prehrambenih proizvoda na otvorenim tržnicama.⁹ Siromašna ekonomska situacija mnogih romskih porodica i relativna učestalost rada djece među Romima imaju negativan uticaj na dostupnost obrazovanja za djecu, što sa svoje strane rezultuje isključenjem sa tržišta rada, a time i prenošenjem siromaštva sa jedne generacije na sljedeću.

Zdravlje

Iako nisu dostupni nikakvi precizni podaci, smatra se da je očekivana dužina života lica unutar romske populacije u Bosni i Hercegovini znatno kraća nego za preostali dio stanovništva. Najistaknutiji među razlozima koji dovode do takvog stanja stvari je činjenica da samo 34,3 procenata ima zdravstveno osiguranje,¹⁰ pri čemu je niska stopa obuhvata zdravstvenim osiguranjem blisko vezana sa niskom stopom registracije u zavodu za zapošljavanje. Bez zdravstvenog osiguranja, korisnici zdravstvenih usluga moraju da plaćaju i za usluge koje dobijaju i za sve potrebne lijekove. Kao rezultat toga, većina Roma u Bosni i Hercegovini ima jaku ekonomsku motivaciju da izbjegava traženje medicinske zaštite. U Bosni i Hercegovini je za romsku djecu pet puta vjerovatnije da će biti neuhranjena nego za neromsku djecu.¹¹

⁶ Andrey Ivanov et al., *At Risk: Roma and the Displaced in Southeast Europe* (Bratislava: United Nations Development Programme, 2006).

⁷ Central Intelligence Agency, *The World Factbook* (2008), dostupno na adresi <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bk.html>.

⁸ Marina Franić-Kadić i Sanela Bešić, "Projekat socijalno istraživanje": *Analiza ankete o socio-ekonomskom statusu Roma u 16 romskih zajednica u Bosni i Hercegovini* (Sarajevo: Prism Research, 2007).

⁹ Amir Sarajilić, *Pristup zapošljavanju romske populacije* (Sarajevo: Vijeća Evrope, 2004).

¹⁰ Marina Franić-Kadić and Sanela Bešić, "Projekat socijalno istraživanje": *Analiza ankete o socio-ekonomskom statusu Roma u 16 romskih zajednica u Bosni i Hercegovini* (Sarajevo: Prism Research, 2007). Unutar ukupnog stanovništva Bosne i Hercegovine, gotovo 80% svih ljudi nema zdravstveno osiguranje. Vidjeti World Bank, *Bosnia and Herzegovina Poverty Assessment* (Washington, DC: World Bank, 2003), str. 72.

¹¹ Bosnia and Herzegovina Working Group on Child Protection, *Submission from the Bosnia and Herzegovina Working Group on Child Protection regarding the Universal Periodic Review of Bosnia and Herzegovina (Seventh Session, February 2010)* (Sarajevo: Bosnia and Herzegovina Working Group on Child Protection, 2009), stav 18.

Stambena pitanja

Evropska komisija protiv rasizma i netolerancije izvještava o tome da između pedeset i sedamdeset procenata Roma u Bosni i Hercegovini živi u neformalnim naseljima u uslovima potpunog siromaštva.¹² Rezultati istraživanja sprovedenog 2003. godine u izabranim opštinama ukazuju na to da je 64 procenta nelegalno izgrađenih naselja u tim opštinama bilo locirano na zemljištu u državnom vlasništvu.¹³ Usmeni dokazi ukazuju na to da su stope povratka i rekonstrukcije bile konzistentno niže za Rome nego za pripadnike tri "konstitutivna naroda" Bosne i Hercegovine (tj, Bošnjake, Hrvate i Srbe).

Predstavljanje

13

Iako su Romi zvanično priznati kao nacionalna manjina otkako je Bosna i Hercegovina usvojila legislativu o manjinama 2003. godine, Ustav Bosne i Hercegovine djelotvorno sprečava pripadnike nacionalnih manjina da učestvuju u gornjem domu Parlamentarne skupštine i Predsjedništvu, pošto su mjesta u tim institucijama rezervisana za predstavnike konstitutivnih naroda.¹⁴ Na opštinskom nivou Romi mogu da se kandiduju za dužnosti na zasebnim izbornim listama za nacionalne manjine.¹⁵

Procjene aktera u građanskom sektoru u Bosni i Hercegovini ukazuju na to da je ukupni broj romskih nevladinih organizacija u zemlji oko 50. U Republici Srpskoj, Asocijacija romskih nevladinih organizacija okuplja osam aktivnih romskih nevladinih organizacija tog entiteta. U Federaciji Bosne i Hercegovine, resursni centri locirani u Kaknju i Tuzli omogućavaju saradnju među ukupno 30 romskih NVO-a iz okolnih područja.

Vijeće Roma Federacije Bosne i Hercegovine je osnovano u novembru 2001. godine uz podršku Vijeća Evrope, Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice, te Organizacije za bezbjednost i saradnju u Evropi (Organization for Security and Co-operation in Europe, OSCE). Vijeće je osnovano kako bi imalo aktivnu ulogu u političkom predstavljanju Roma, rješavanju stambenih, komunalnih, imovinskih i pravnih pitanja, zapošljavanju i zdravstvenoj zaštiti, obrazovanju, očuvanju maternjeg jezika i kulture, učešću u medijima svih tipova, te pitanjima vezanim za izbjeglice i raseljena lica. Sa tim ciljem Vijeće okuplja 42 romske NVO aktivne na teritoriji Bosne i Hercegovine.

¹² European Commission against Racism and Intolerance, *Izveštaj o Bosni i Hercegovini* (Strasbourg: Council of Europe, 2005).

¹³ Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini, *Izveštaj o stanju bespravno izgrađenih romskih naselja u Bosni i Hercegovini* (Sarajevo: OSCE Mission to Bosnia and Herzegovina, 2004).

¹⁴ Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, *Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine 12/2003; Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, Ustav Bosne i Hercegovine, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine 1/1994, članovi IV i V.*

¹⁵ Centralna izborna komisija, *Izborni zakon Bosne i Hercegovine (neslužbeni prečišćeni tekst)*. dostupno na adresi <http://www.izbori.ba/documents/ZAKONI/POIZpw110508.pdf>.

3. Obaveze koje su preuzeli vlada i donatori

Institucije vlade

14 U poslijeratnoj Bosni i Hercegovini, pažnja koja se poklanja odnosima između tri konstitutivna naroda ponekad ide na račun razvoja institucija i mehanizama za zaštitu prava manjina, uključujući i Rome (ali ne samo njih).

Opšti pravni okvir

Dok Ustav Bosne i Hercegovine iz 1995. godine uključuje opštu zabranu diskriminacije i daje jasne temelje za primjenu najznačajnijih instrumenata Ujedinjenih Nacija i Vijeća Evrope, u njemu se nebošnjačko, nehrvatsko i nesrpsko stanovništvo zemlje pominje samo kao "Ostali".¹⁶ *Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina* iz 2003. godine, sa svoje strane, reguliše prava i obaveze nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini i obaveze vladinih tijela u Bosni i Hercegovini da poštuju, štite, čuvaju i razvijaju kulturu nacionalnih manjina.¹⁷ Implementacija u velikoj mjeri varira u različitim dijelovima Bosne i Hercegovine, pri čemu je Tuzlanski kanton, na primjer, usvojio svoje sopstvene regulative 2005. godine.¹⁸ U opštem slučaju, međutim, nivo implementacije je nizak.

Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju iz 2003. godine propisuje da će jezik i kultura svake brojčano značajnije manjine koja živi u Bosni i Hercegovini biti poštovan i uključen u škole do najveće moguće mjere (Član 8),¹⁹ ali ne postoji ni sistematsko praćenje ni prikupljanje podataka o implementaciji te odredbe, a nije bilo ni presuda vezanih za diskriminatorni tretman Roma. Usvajanje anti-diskriminacijske legistative je u toku.

¹⁶ Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, Ustav Bosne i Hercegovine, *Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine* 1/1994, Preambula.

¹⁷ Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, *Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina*, *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine* 12/2003.

¹⁸ Službene novine Tuzlanskog kantona, *Pravilnik o vaspitanju i obrazovanju pripadnika nacionalnih manjina*, *Službene novine Tuzlanskog kantona* 7/2005.

¹⁹ Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, *Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju*, *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine*, 18/2003.

Mjere usmjerene na Rome

Unutar Vijeća ministara Bosne i Hercegovine 2002. godine je uspostavljen Odbor za romska pitanja. Odbor se sastoji od devet članova Vijeća Roma, tri predstavnika ministarstava na državnom nivou i po tri predstavnika iz resornih ministarstava iz oba entiteta. Od Odbora se očekuje da daje preporuke za proširivanje političkog predstavljanja Roma i unapređivanje socio-ekonomskog statusa Roma kroz bolju dostupnost obrazovanju, zapošljavanju i kroz obezbjeđivanje infrastrukture u romskim naseljima. Međutim, sedam godina nakon osnivanja Odbora još uvijek nema dokaza o njegovoj djelotvornosti u ispunjavanju svoje uloge.

Vijeće ministara je 2004. godine usvojilo *Plan akcije o obrazovnim potrebama Roma i pripadnika ostalih nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini*.²⁰ Sa ciljem unapređivanja dostupnosti sistema institucionalizovanog obrazovanja za Rome u Bosni i Hercegovini, kroz rješavanje prepreka uz istovremeno naglašavanje učešća romskih zajednica u davanju doprinosa potpunoj inkluziji u obrazovanju, prvi od dva dijela Plana akcije je usmjeren isključivo na Rome, identifikovanje potreba, mjere za rješavanje potreba i konkretno propisuje koje institucije su odgovorne za implementaciju. Identifikovane prepreke za rješavanje potreba u Planu akcije uključuju nedovoljnu pažnju za aktivnosti koje su potrebne na nivou škola kao i nedostatak jasno definisanih vremenskih okvira i resursa za implementaciju. Finalizacija Plana akcije se očekuje početkom 2010. godine.

Vijeće ministara je 2005. godine usvojilo *Strategiju Bosne i Hercegovine za rješavanje problema Roma*, koja navodi petnaest oblasti u kojima su neophodne konkretne aktivnosti za unapređivanje socijalnog statusa romske etničke manjine.²¹ U oblasti obrazovanja, Strategija ne definiše nikakve konkretne zadatke ili odgovornosti, već poziva na implementaciju *Plana akcije o obrazovnim potrebama Roma i pripadnika ostalih nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini*.

Bosna i Hercegovina se u septembru 2008. godine priključila Dekadi inkluzije Roma. Za namjene priključenja Bosne i Hercegovine Dekadi, *Plan akcije o obrazovnim potrebama Roma i pripadnika ostalih nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini* iz 2004. godine služi kao nacionalni akcioni plan za obrazovanje. Za tri preostale prioritete oblasti obuhvaćene Dekadom, Vijeće ministara Bosne i Hercegovine je u julu 2008. godine usvojilo *Nacionalni akcioni plan za rješavanje problema Roma u oblastima zapošljavanja, stambenog zbrinjavanja i zdravstvene zaštite*. Priprema nacrtu tog *Nacionalnog akcionog plana* počela je početkom 2007. godine, pri čemu su formirane radne grupe za tri prioritete oblasti, a svaka se sastoji od sedam Roma uz 10-12 predstavnika relevantnih institucija sa opštinskog, kantonalnog, entitetskog i državnog nivoa.

Odgovornost za praćenje implementacije *Nacionalnog akcionog plana za rješavanje problema Roma u oblastima zapošljavanja, stambenog zbrinjavanja i zdravstvene zaštite* leži na Koordinacionom odboru koji je uspostavljen za tu namjenu. Koordinacioni odbor se sastoji od predstavnika vladinih ministarstava na državnom nivou (civilni poslovi; finansije i trezor), entitetskih ministarstava (ministarstva finansija, rada i socijalne politike kao i prostornog planiranja Federacije Bosne i

²⁰ Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini, *Plan akcije o obrazovnim potrebama Roma i pripadnika ostalih nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini (Action Plan on the Education Needs of Roma and Members of Other National Minorities in Bosnia and Herzegovina)* (Sarajevo: OSCE Mission to Bosnia and Herzegovina, 2004).

²¹ Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, Strategija BiH za rješavanje problema Roma, *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine* 67/2005.

Hercegovine; ministarstava finansija, zdravlja i socijalne zaštite, te rada i boračkih i invalidskih pitanja Republike Srpske), predstavnika Vlade Distrikta Brčko, kao i predstavnika Odbora za romska pitanja na državnom nivou, Vijeća Roma Federacije Bosne i Hercegovine i Asocijacije romskih nevladinih organizacija Republike Srpske. U Odluci o uspostavljanju Koordinacionog tijela njegov predsjedavajući član se imenuje nacionalnim koordinatorom za Dekadu inkluzije Roma. Imenovan krajem 2008. godine, nacionalni koordinator je viši zvaničnik iz Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice.

Programi koje finansiraju donatori

Programi koje finansiraju donatori i koji podržavaju inkluziju Roma u obrazovanje u Bosni i Hercegovini usmjereni su i na vladin i na NVO sektor.

Najveća inicijativa koju finansiraju donatori, a koju implementira NVO za obrazovanje Roma u Bosni i Hercegovini je inicijativa "S obrazovanjem u budućnost". Projekat koji od školske godine 2005/2006 administrira NVO «Obrazovanje gradi Bosnu i Hercegovinu», sa finansijskom podrškom Fonda otvoreno društvo Bosna i Hercegovina, francuske organizacije Comitté Catholique contre la Faim et pour le Développement – Association Emmaüs i advokatske firme Wolf Theiss, obezbjeđuje školarine za romske učenike u srednjem obrazovanju.²² Povećavajući se od samog osnivanja, i prema postojećem stanju u decembru 2009. godine, program je obezbijedio ukupno 454 školarine (uključujući 30 školarina za studente na univerzitetima od 2005. do 2008. godine), pri čemu je četrnaest učenika podržavano u kontinuitetu od školske godine 2005/2006 do školske godine 2008/2009. Bez obzira na rastuću potražnju za podrškom u vidu školarina u srednjem obrazovanju kroz ovaj program, održivost inicijative prije svega ovisi o preuzimanju odgovornosti finansiranja od strane opštinskih institucija. Uz donatorske organizacije koje su pomenute u prethodnom dijelu teksta, druge organizacije koje pružaju podršku projektima NVO-a koji imaju za cilj inkluziju Roma u obrazovanje u Bosni i Hercegovini su Care International, Roma Education Fund, Save the Children UK, UNICEF i World Vision BiH.

Inicijative implementirane u direktnoj saradnji između donatora i nadležnih institucija na državnom, entitetskom i lokalnom nivou uključuju sljedeće:

- ⇒ Aktivnosti poduzimane od 2003. godine sa finansiranjem iz njemačkih organizacija Südost i Schüler Helfen Leben u saradnji sa lokalnim nadležnim institucijama u Opštini Bijeljina sa ciljem pružanja podrške završavanju osnovnog obrazovanja za mlade Rome, što je rezultovalo time da je osam Roma polagalo vanredne završne ispite, a četvoro ih je položilo.
- ⇒ Finansijsku podršku za pripremanje nacrtu *Nacionalnog akcionog plana za rješavanje problema Roma u oblastima zapošljavanja, stambenog zbrinjavanja i zdravstvene zaštite* koju su dali BOSPO, Evropska Komisija, Švedska agencija za međunarodni razvoj i saradnju (SIDA), UNICEF, te World Vision Bosna i Hercegovina.

²² Od 2005. do 2008. godine projekt je takođe obezbjeđivao školarine za studente na univerzitetima. U skladu sa regionalnim sporazumom o koordinaciji između Fonda otvoreno društvo i REF-a, Fond otvoreno društvo BiH je prestao da obezbjeđuje podršku u vidu školarina za studente u visokom obrazovanju, dok su programi školarina za visoko obrazovanje REF-a prošireni na Bosni i Hercegovinu u toku 2008. godine.

⇒ Ubrzane kurseve koje je u toku 2008. godine organizovalo Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske sa finansiranjem iz organizacije Save the Children Norveška, za pružanje podrške za 80 mladih (uglavnom Roma) za završavanje osnovnog obrazovanja, pri čemu je najveći dio učesnika odustao od kurseva da bi mogao da učestvuje u programu zapošljavanja na entitetskom nivou.

Nisu dostupni nikakvi precizni podaci o ukupnim godišnjim investicijama u obrazovanje Roma u Bosni i Hercegovini. Uz to, postoji mali stepen razmjene informacija i koordinacije između donatora koji su aktivni u radu sa Romima u Bosni i Hercegovini.

4. Sistem obrazovanja

Struktura upravljanja

18

Odgovornosti za obrazovanje u Bosni i Hercegovini su podijeljene na isti način kao i administracija u zemlji u cjelini.²³ Na državnom nivou, Sektor obrazovanja funkcioniše u okviru Ministarstva civilnih poslova sa Odjeljenjem za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje i Odjeljenjem za visoko obrazovanje.²⁴ Bez obzira na postojanje Sektora za obrazovanje koji pokriva cijelu Bosnu i Hercegovinu, značajniju ulogu u regulaciji obrazovanja imaju ministarstva na nivou entiteta (Ministarstvo obrazovanja i nauke u Federaciji Bosne i Hercegovine i Ministarstvo prosvjete i kulture u Republici Srpskoj). Štaviše, dok je sistem obrazovanja u Republici Srpskoj visoko centralizovan (i potpuno odvojen od sistema obrazovanja u Federaciji Bosne i Hercegovine), ministarstva na kantonalnom nivou u Federaciji rade najvećim dijelom nezavisno jedno od drugog u administriranju svih nivoa obrazovanja. Na kraju, Distrikt Brčko, kao posebna organizaciona jedinica u Bosni i Hercegovini, ima svoje sopstvene zakone koji regulišu svaki od četiri nivoa obrazovanja. Sve u svemu, dakle, u Bosni i Hercegovini postoji dvanaest sistema obrazovanja, sa malim stepenom koordinacije, planiranja, upravljanja ili informisanja na državnom nivou.²⁵

Centralni dokument za reformu obrazovanja u Bosni i Hercegovini je strategija iz 2002. godine pod nazivom *Reforma obrazovanja: Poruka građanima Bosne i Hercegovine*.²⁶ Strategija, koju je pripremila šest radnih grupa sastavljenih od domaćih i međunarodnih stručnjaka za obrazovanje, kao svoje osnovne ciljeve određuje depolitizaciju obrazovanja i stvaranje konsenzusa koji je neophodan za osiguravanje jednake dostupnosti visoko kvalitetnog i modernog obrazovanja u Bosni i Hercegovini. Međutim, akcije usmjerene na implementaciju reformi koje su opisane u dokumentu nisu dovoljne kao što je slučaj i sa *Planom akcije o obrazovnim potrebama Roma i pripadnika ostalih nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini*.

Standarde za obrazovanje za cijelu teritoriju zemlje u Bosni i Hercegovini određuje grupa od četiri agencije. *Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje* određuje standarde za postignuća i razvija zajedničko jezgro nastavnih planova i programa za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje. *Agencija za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvaliteta* određuje kriterijume za osnivanje i zatvaranje institucija visokog obrazovanja, izdaje preporuke za naplatu školarina, i daje preporuke za politike vezane za raspodjelu finansiranja na institucije visokog obrazovanja.

²³ Opšti pregled administrativno-teritorijalnih podjela u Bosni i Hercegovini dat je u Aneksu 6.

²⁴ Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine, *Sektor za obrazovanje*, dostupno na adresi http://www.mcp.gov.ba/org_nama/org_jedinice/?id=28.

²⁵ Tabelarni pregled administracije škola u Bosni i Hercegovini dat je u Aneksu 2.

²⁶ Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini, *Reforma obrazovanja: Poruka građanima Bosne i Hercegovine (Education Reform: A Message to the People of Bosnia and Herzegovina)* (Sarajevo: OSCE Mission to Bosnia and Herzegovina, 2002).

Agencija za standarde i ocjenjivanje izdaje standarde za uspješnost učenika/studenata i za ocjenjivanje postignuća. Na kraju, Agencija za nastavne planove i programe nadgleda implementaciju zajedničkog jezgra nastavnih planova i programa na svim nivoima obrazovanja u oba entiteta. Kao nove institucije uspostavljene sa teškoćama i tek nakon nekoliko godina debate, te četiri agencije su do sada imale mali uticaj, a njihova djelotvornost u budućnosti nalazi se pod rizikom toga da će biti umanjena zbog komplikovane strukture za upravljanje u obrazovanju u Bosni i Hercegovini.

U Federaciji Bosne i Hercegovine pedagoški zavodi na kantonalnom nivou provode aktivnosti vezane za nastavne planove i programe, pedagoške standarde, profesionalni razvoj, određivanje nivoa finansiranja, praćenje, istraživanje i analizu.

Dostupne informacije ukazuju na to da je jedini Rom zaposlen u strukturama upravljanja za obrazovanje u Bosni i Hercegovini službenik za romska pitanja u Ministarstvu obrazovanja, nauke, kulture i sporta Tuzlanskog kantona.

19

Finansiranje

Vlada u Bosni i Hercegovini troši na obrazovanje 6,4 procenata BDP-a, što je znatno iznad prosjeka za OECD, koji iznosi 5,0 procenata.²⁷ U oba entiteta se rashodi na obrazovanje pretežno troše na plate i naknade zaposlenih, dok relativno malo preostaje za operativne troškove i održavanje.

Procedure za određivanje nivoa finansiranja za ustanove osnovnog i srednjeg obrazovanja u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj su međusobno slične i zasnovane su prije svega na veličini razreda (tj. broju zaposlenih), umjesto na modelu per capita.

Osnovno i srednje obrazovanje u javnim ustanovama je nominalno besplatno za sve učenike, pri čemu se od roditelja i staratelja očekuje da plaćaju za udžbenike, školski materijal, užinu, transport, kao i da pokrivaju troškove vanškolskih aktivnosti. Programi školarina za srednje i visoko obrazovanje postoje na entitetskom i kantonalnom nivou u Federaciji Bosne i Hercegovine. Upis u privatne škole je u opštem slučaju na osnovu konkurencije, pri čemu roditelji plaćaju troškove školovanja.

Objekti

Školski objekti u Bosni i Hercegovini su u vlasništvu svojih osnivača, a to mogu biti kantonalne skupštine ili opštinska vijeća. Većina škola nema adekvatno snabdijevanje nastavnim materijalom i specijalizovanom opremom za nastavu iz pojedinih predmeta. Uz to, nedostatak finansiranja je rezultovao propadanjem školskih objekata, pri čemu je relativno mali nivo kapitalnih investicija u školama finansiran najvećim dijelom iz donacija međunarodne pomoći. Kako nivoi međunarodne pomoći i budžetskih prihoda u oba entiteta opadaju, postoji značajan rizik od daljeg propadanja.

²⁷ Organisation for Economic Co-operation and Development, *Education at a Glance 2008: OECD Indicators* (Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development), 2008), str. 240.

Ciklusi obrazovanja i kriterijumi za napredovanje

Iako predškolsko obrazovanje u Bosni i Hercegovini nije obavezno, izmjene zakona u tom smislu su u toku. Za osnovno i srednje obrazovanje postoje različiti opšti nastavni planovi i programi (bosanski, hrvatski i srpski), kao i zajednički školski nastavni plan i program u Distriktu Brčko. Bosanski, hrvatski i srpski nastavni plan i program se razlikuju prije svega u svom pristupu predmetima kao što su istorija, maternji jezik i kultura. Izbor nacionalnog nastavnog plana i programa prepušta se roditeljima.

20 Obavezno osnovno obrazovanje je 2004. godine produženo sa osam na devet godina. Osnovno obrazovanje počinje od 6 godina starosti i podjeljeno na tri ciklusa od po tri godine. Testovi spremnosti za polazak u školu sprovode se za svu djecu koja se upisuju u osnovnu školu, pri čemu postoji rastući trend da se testovi koriste za ocjenjivanje pojedinačnih potreba, a ne za usmjeravanje djece u specijalno obrazovanje.

Srednje obrazovanje u Bosni i Hercegovini nije obavezno i traje tri ili četiri godine, u zavisnosti od nastavnog plana i programa koji se prati.²⁸ Upis u srednje škole zavisi od rezultata iz osnovne škole i od želja učenika i roditelja. Određene srednje škole takođe imaju prijemne ispite, a sve srednje škole moraju da sprovode završni ispit, pri čemu se očekuje da će završni ispiti biti standardizovani za cijelu teritoriju Bosne i Hercegovine nakon revizije pilot projekta implementiranog u školskoj godini 2006/2007 i finansijski podržanog od strane EU. Visoko obrazovanje u Bosni i Hercegovini traje od dvije do šest godina, pri čemu se odluke o upisu baziraju na uspješnosti u srednjoj školi i/ili prijemnim ispitima konkretno prilagođenim programu.

Specijalno obrazovanje

Prema navodima Federalnog ministarstva obrazovanja, 640 učenika je u toku školske godine 2007/2008 bilo obrazovano u specijalnim osnovnim školama na teritoriji Federacije Bosne i Hercegovine. Zavod za statistiku Republike Srpske navodi da je u tom entitetu u školskoj godini 2007/2008 431 učenika bilo upisano u 25 specijalnih osnovnih škola. Iste institucije ukazuju da je u istoj školskoj godini 495 učenika bilo upisano u dvanaest specijalnih srednjih škola u Federaciji, a da je 121 učenika bilo upisano u 37 specijalnih srednjih škola u Republici Srpskoj. Uz specijalne škole za djecu sa mentalnom onesposobljenošću, postoje i specijalni razredi u okviru određenih standardnih škola, ali podaci o broju razreda nedostaju.

Djeca se upisuju u specijalno obrazovanje na osnovu odluke relevantne komisije.²⁹ Specijalne škole i razredi provode ograničen nastavni plan i program i ne postoji mehanizam za vraćanje u redovne razrede nakon upisa u specijalno obrazovanje.

²⁸ Krajem 2009. godine u Kantonu Sarajevo razmatrano je dodavanje dvije godine srednje škole obaveznom obrazovanju.

²⁹ Nadležno tijelo u Federaciji Bosne i Hercegovine je „Komisija za ocjenjivanje sposobnosti i određivanje podrške za djecu i mlade sa posebnim potrebama“. U Republici Srpskoj istu funkciju izvršava „Komisija za klasifikaciju lica sa fizičkim ili psihološkim smetnjama“.

Iako ne postoje zvanični podaci o broju romske djece koja su upisana u specijalno obrazovanje, neke procjene ukazuju na to da su Romi sve do nedavno predstavljali većinu djece upisane u specijalne škole u Bosni i Hercegovini.³⁰ Iako je većina te djece bila usmjerena u specijalne osnovne škole na osnovu univerzalnih testova spremnosti za polazak u školu, u novijem periodu je primijećen pad stope upisa u specijalne osnovne škole, pošto se djeca kod koje postoji dijagnoza manjih do umjerenim onesposobljenja integrišu u standardne razrede u redovnim osnovnim školama. Sa stanovišta siromašnih romskih roditelja, specijalne škole sa smještajem mogu biti privlačne zbog tog što obezbjeđuju besplatan smještaj i ishranu.

Multikulturalno obrazovanje

Obrazovni sistem u Bosni i Hercegovini i dalje pokazuje negativne uticaje rata vođenog od 1992. do 1995. godine, sa uobičajenim prisustvom nacionalno podjeljenih škola i nacionalno različitih nastavnih planova i programa i udžbenika.³¹ Ta situacija ostavlja malo mjesta za značajan broj djece koja ne pripadaju jednom (i samo jednom) od tri konstitutivna naroda.

Državno obrazovanje u Bosni i Hercegovini je dostupno na bosanskom, hrvatskom i srpskom jeziku (koji su međusobno razumljivi), dok je nastava u privatnim ustanovama dostupna i na drugim jezicima. Prema tome, iako je romski jezik maternji jezik za gotovo 86 procenata Roma u zemlji,³² svi Romi koji pohađaju ustanove državnog obrazovanja u Bosni i Hercegovini uče na jeziku jednog od konstitutivnih naroda. U visokom obrazovanju ne postoje nastavni programi posebno namjenjeni za učenje kulture, jezika, umjetnosti i tradicije Roma. Uzimajući u obzir izuzetno mali broj kvalifikovanog romskog nastavnog osoblja, romski asistenti su uključeni u određene projekte vezane za obrazovanje koje implementiraju NVO-i, za svrhu omogućavanja koordinacije između lokalnih romskih zajednica i škola. Do danas nije provedena zvanična procjena uticaja rada tih asistenata, a nije dostupan ni pregled ukupnog broja romskih asistenata u zemlji, njihovog angažmana po školama ili njihovog statusa po pitanju obrazovanja ili zaposlenosti.

Socijalna podrška za učenike i studente

Dostupnost socijalne podrške za učenike i studente u Bosni i Hercegovini do danas varira u različitim entitetima, kantonima i lokalitetima. Dok u Republici Srpskoj svi učenici u prva dva razreda osnovne škole imaju pravo na besplatne udžbenike, od školske godine 2008/2009 svi učenici

³⁰ Medina Vantić-Tanjić, *Stavovi nastavnika prema integraciji romske djece usporenog kognitivnog razvoja* (neobjavljena doktorska disertacija, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Univerziteta u Tuzli, 2007).

³¹ Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini, *Promoviranje kulture tolerancije*, dostupno na adresi <http://www.oscebih.org/education/bos/tolerance.asp?d=2>.

³² Slavo Kukić, *Izveštaj o humanom razvoju BiH* (Sarajevo: Independent Bureau for Humanitarian Issues, 2000).

u razredima od prvog do četvrtog u Federaciji Bosne i Hercegovine treba da dobiju udžbenike besplatno. U toku prethodne dvije školske godine, romska djeca u većini kantona u Federaciji primala su udžbenike besplatno preko inicijativa koje su implementirale nevladine organizacije. Nevladine i međunarodne organizacije i dalje imaju važnu ulogu u pregovaranju sa kantonalnim nadležnim institucijama o obezbjeđivanju ostalih oblika neophodne podrške za romske učenike, kao što su besplatan transport i obroci.

Neki lokaliteti u oba entiteta su takođe dodijelili određena sredstva za finansiranje obrazovanja romske djece. U Federaciji Bosne i Hercegovine, Opština Centar u Sarajevu je, na primjer, u budžetu predviđjela 20.000 KM (oko 10.000 EUR) za obezbjeđivanje školskog materijala za romsku djecu, kako bi se djeci omogućilo da pohađaju osnovnu školu na redovnoj osnovi u toku školske godine 2008/2009. 112 romskih učenika upisanih u deset osnovnih škola lociranih na teritoriji opštine predstavlja povećanje od dvanaest procenata u odnosu na prethodnu godinu. Opština Novi Grad Sarajevu, takođe obezbjeđuje podršku u vidu školarina za sve romske učenike u osmom razredu. Sličan primjer iz Republike Srpske predstavlja Grad Banja Luka, koji obezbjeđuje besplatne udžbenike i školski materijal za romske učenike i studente od školske godine 2004/2005.³³

Učestvovanje u obrazovanju

Podaci iz Republičkog pedagoškog zavoda Republike Srpske ukazuju na to da je u školskoj godini 2006/2007 osnovne škole u tom entitetu pohađao 501 romski učenik, pri čemu je 425 učenika pohađalo nastavu redovno.³⁴ U Federaciji Bosne i Hercegovine, Ministarstvo obrazovanja i nauke daje podatke da su u 2007/2008 školskoj godini 2.283 romska učenika upisana u osnovne škole. Najveći broj romskih učenika bio je upisan u Tuzlanskom kantonu (870), zatim Zeničko-dobojskom kantonu (450) i Sarajevskom kantonu (320 učenika). Informacije iz Ministarstva obrazovanja i nauke Federacije Bosne i Hercegovine ukazuju na to da ta tri kantona takođe ulažu najznačajnije napore u obrazovanje romskih mladih ljudi, pri čemu je situacija najpovoljnija u Tuzlanskom kantonu.

Nisu dostupni nikakvi zvanični podaci o upisu Roma u srednje i visoko obrazovanje ili o stopama upisa Roma na bilo kojem nivou obrazovanja.³⁵ Taj nedostatak podataka, sa svoje strane, dovodi do smanjenja potencijalnih djelotvornih aktivnosti za podršku obrazovanju Roma. Međutim, prema izvještaju Evropske komisije za borbu protiv rasizma i netolerancije iz 2005. godine, manje od petnaest procenata romske djece u Bosni i Hercegovini je bilo uključeno u proces školovanja.³⁶ Taj isti izvještaj takođe navodi da je primijećen postepeni porast upisa među Romima. Noviji podaci iz UNDP-a ukazuju na to da je stopa upisa u srednje obrazovanje

³³ U akademskoj godini 2008/2009, podrška je data za ukupno 24 učenika u osnovnom obrazovanju, šest u srednjem obrazovanju, te četiri studenta u visokom obrazovanju.

³⁴ Sve Vijesti, *Ako izostane pomoć romski đaci odustaju od školovanja*, dostupno na adresi <http://www.svevijesti.ba/content/view/11666/215/>.

³⁵ Dostupni podaci o učestvovanju u obrazovanju na nivou države i njena dva entiteta nalaze se u Aneksu 1.

³⁶ European Commission against Racism and Intolerance, *Izvještaj o Bosni i Hercegovini* (Strasbourg: Council of Europe, 2005).

među mladima Romima u Bosni i Hercegovini dvadeset procenata u poređenju sa stopom od 76 procenata za svo stanovništvo dobi od 16 do 19 godina iz cijele populacije.³⁷ Anketa među Romima koju je provela NVO *Budimo aktivni* otkrila je da bi 80 procenata romske djece školske dobi koja ne pohađaju školu željelo da pohađa, što ukazuje na to da su siromaštvo i nedostatak obrazovanja među roditeljima osnovne prepreke za ostvarivanje prava na obrazovanje.³⁸ Stavovi prema Romima među nastavnicima koji su učestvovali u toj anketi su u velikoj mjeri varirali, ali većina je zauzela stanovište da im nedostaje vještina za osiguravanje da Romska djeca dobiju kvalitetno obrazovanje.

Pregled napretka i preostale slabosti u obrazovanju Roma u Bosni i Hercegovini

23

Iako je značajan napredak postignut u vezi sa obrazovanjem Roma u Bosni i Hercegovini, postoji još uvijek mnogo pitanja koja treba riješiti da bi se došlo do trajnog smanjenja jaza u rezultatima obrazovanja između Roma i ne-Roma.

Oblasti napredovanja

Važan napredak relevantan za obrazovanje Roma u Bosni i Hercegovini u novijem periodu uključuje sljedeće:

- ⇒ Incijativu koju adminstrira Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice (prema postojećem stanju u decembru 2009.) za stvaranje precizne baze podataka o romskoj populaciji Bosne i Hercegovine.
- ⇒ Rastući trend korištenja testova spremnosti za polazak u školu radi procjene pojedinačnih potreba umjesto za usmjeravanje romske djece u specijalno obrazovanje.
- ⇒ Rastuća aktivna uloga vladinih institucije na entitetskom, kantonalnom i lokalnom nivou radi osiguravanja dostupnosti udžbenika, pribora, obroka i transporta neophodnih za učestvovanje romskih učenika u osnovnom obrazovanju.
- ⇒ Dostupnost školarina za romske učenike u srednjem obrazovanju kroz aktivnosti koje provode akteri u vladinom i nevladinom sektoru.

³⁷ UNDP Vulnerable Groups Dataset, citirano u UNICEF Serbia, *Breaking the Cycle of Exclusion: Roma Children in South East Europe* (Belgrade: UNICEF, 2007), str. 57. Slično, u istraživanju koje je sprovedeno 2008. godine za Vijeće ministara otkriveno je da je 69 posto mladih u Bosni i Hercegovini starosti od petnaest do 24 godine završilo srednje obrazovanje. Vidjeti Zdravo da ste i Naša djeca, *Izveštaj nevladinih organizacija i djece o stanju prava djeteta u Bosni i Hercegovini u 2008. Godini* (Banja Luka: Save the Children Norway, 2009), str. 47.

³⁸ Majda Bećirević, *Inkluzija romske djece u obrazovanje u Bosni i Hercegovini: Osnovne poteškoće i kako ih prevazići* (Sarajevo: Fond otvoreno društvo, 2007).

Preostale slabosti

Sa stanovišta kvalitetnog obrazovanja Roma, najznačajnije slabosti postojećeg sistema obrazovanja u Bosni i Hercegovini vezane su za sljedeće:

- ⇒ Nedostatak adekvatne baze podataka o romskom stanovništvu uopšte i nedostatak sistematskog prikupljanja podataka o romskim učenicima, konkretno kao osnove za kreiranje i praćenje odgovarajućih mjera usmjerenih na najznačajnije prepreke za obrazovanje Roma.
- ⇒ Ekstremna kompleksnost strukture upravljanja za obrazovanje u Bosni i Hercegovini, koja naročito otežava praćenje uspješnosti sistema uopšte i inkluzije Roma.
- ⇒ Izuzetno niske stope obuhvata Roma na svim nivoima obrazovanja.
- ⇒ Nastavak pretjerane zastupljenosti Roma u specijalnom obrazovanju.
- ⇒ Nedovoljne mjere za rješavanje jezičkih prepreka sa kojima se suočavaju Romi koji govore romskim jezikom.

5. Program REF-a Bosni i Hercegovini

Projekti koji se podržavaju

Prema postojećeme stanju u maju 2009. godine REF je primio sedam prijedloga projekata iz Bosne i Hercegovine, od čega su tri odobrena. Ukupno finansiranje REF-a za te projekte iznosi oko 240.000 EUR.

Dva od tri prijedloga projekata koji se finansiraju u Bosni i Hercegovini se odnose na dvije uzastopne faze projekta „Razvoj romske zajednice u Tuzlanskom kantonu“. Taj projekat od 2006. godine implementira NVO «Sa E Roma» u partnerstvu sa Ministarstvom obrazovanja, nauke, kulture i sporta Tuzlanskog kantona, Kantonalnim Biroom za zapošljavanje, te lokalnim partnerskim nevladinim organizacijama i uspješno je u prvoj fazi uspostavljena saradnja između romskih zajednica, škola i NVO-a na osam lokaliteta. Konkretni rezultati te saradnje uključuju sljedeće:

- ⇒ Povećanje upisa u osnovno obrazovanje, pri čemu je 47 romskih učenika upisano u prvi razred osnovnog obrazovanja u osam osnovnih škola koje su obuhvaćene projektom, u poređenju sa ukupnim brojem od 53 romska učenika upisana u preostalu 81 osnovnu školu u Tuzlanskom kantonu.
- ⇒ Smanjenje odsustvovanja sa nastave, sa 6 060 opravdanih i 1.645 neopravdanih izostanaka u školskoj godini 2006/2007 na 3.169 opravdanih i 485 neopravdanih izostanaka u školskoj godini 2007/2008.
- ⇒ Stopa prelaska od 100 procenata u srednje obrazovanje među devetnaest romskih učenika koji su završili osmi razred osnovnog obrazovanja u školskoj godini 2006/2007.
- ⇒ Izbor deset romskih roditelja u roditeljska vijeća škola koje pohađaju njihova djeca.
- ⇒ Unapređenje prikupljanja podataka o 195 romskih učenika, uz korištenje baze podataka koja je kreirana u okviru projekta za pohranjivanje informacija o obrazovanju do 1.000 učenika.
- ⇒ Zapošljavanje, preko Biroa za zapošljavanje, šest Roma sa završenim osnovnim obrazovanjem na dugoročnoj osnovi, te dodatnih deset Roma kao sezonskih radnika.

U tekućoj fazi projekta, koja je počela u proljeće 2009. godine, dodatni naglasak će biti stavljen na praćenje i motiviranje roditelja da preuzmu aktivnu ulogu u obrazovanju svoje djece. Suštinski važno za održivost projekta će biti to da Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Tuzlanskog kantona preuzme finansijsku odgovornost za nastavak aktivnosti koje su provedene u toku implementacije projekta.

Druga inicijativa koju REF finansira u Bosni i Hercegovini, „Obrazovna inkluzija romske djece u redovnom školskom sistemu u Tuzlanskom kantonu“, počela je sa implementacijom u jesen 2008. godine na lokalitetima koji nisu obuhvaćeni drugim projektom koji finansira REF u Tuzlanskom kantonu. Pod vodstvom NVO-a «Euro Rom» u saradnji sa Ministarstvom obrazovanja, nauke, kulture i sporta Tuzlanskog kantona, kao i sa osnovnim školama i romskim NVO-ima, projekat ima za cilj da pruži podršku inkluziji romske djece u redovno obrazovanje, smanjivanje stope odustajanja od obrazovanja, te unapređivanje stope redovnog pohađanja škole i uspješnosti u školi kroz set mjera usmjerenih na romske roditelje i nadležne obrazovne institucije. Projekat ima za cilj da obezbijedi

individualiziranu podršku za 220 romske djece, uključujući 40 djece koja ranije nisu pohađala školu i još 40 djece koja su prekinula školovanje u osnovnoj školi. U projektne aktivnosti je uključeno i 150 romskih roditelja i dvanaest nastavnika u četiri redovne osnovne škol.

Podrška kroz školarine

26

REF je 2008. godine proširio svoje programe školarina za visoko obrazovanje na Bosnu i Hercegovinu. Od dvanaest prijava koliko je primljeno za podršku iz Programa romskih memorijalnih univerzitetskih školarina u akademskoj 2008/2009 godini četiri su odobrene, dok su četiri od pet primljenih prijava odobrene za akademsku 2009/2010 godinu. Faktori koji objašnjavaju nizak broj akademaca kojima je do danas pružena podrška uključuju to da su primljene prijave od učenika koji još nisu u završnoj godini srednjeg obrazovanja i to da su aktivnosti bile skoncentrisane na Kanton Sarajevo.

Akademci kojima REF pruža podršku primaju mjesečnu stipendiju od 80 EUR u toku desetomjesečne akademske godine za pokrivanje osnovnih troškova života i drugih troškova vezanih za studiranje. Studenti koji plaćaju troškove studiranja su kvalifikovani za primanje dodatka koji je proporcionalan troškovima. REF je za Programa školarina u Bosni i Hercegovini do danas potrošio ukupno 6.400 EUR.

Strateški smjerovi za buduće aktivnosti REF-a

Finansiranje REF-a u Bosni i Hercegovini u toku naredne tri godine uzeće u obzir sljedeće prioritete:

- ⇒ Pružanje tehničke podrške državnim, entitetskim i kantonalnim nadležnim institucijama u implementaciji Državnog okvirnog zakona o predškolskom obrazovanju, kako bi ono postalo integrisano, inkluzivno i za porodice koje ne mogu da ga plate besplatno.
- ⇒ Povećavanje učešća Roma u redovnom osnovnom obrazovanju, kako razvojem uspješnih aktivnosti koje REF podržava u Tuzlanskom kantonu, tako i kroz razvoj novih mjera za reintegraciju djece koja su nepotrebno stavljena u specijalno obrazovanje.
- ⇒ Razvoj akademske podrške tutora za Rome u srednjem i visokom obrazovanju, uz podršku postojećim planovima školarina u Bosni i Hercegovini kroz korištenje iskustava REF-a u Makedoniji i Srbiji.

Pri radu na suštinskim prioritetima koji su navedeni u prethodnom dijelu teksta, REF će takođe posvetiti pažnju proširivanju geografskog doseg aktivnosti koje podržava, izvan Tuzlanskog i Sarajevskog kantona na druge oblasti Bosne i Hercegovine u kojima živi znatna romska populacija.

Prioriteti za istraživanja i analizu politika REF-a

Nedostatak tekućih i pouzdanih podataka o romskom stanovništvu Bosne i Hercegovine predstavlja značajnu prepreku u nastojanjima da se smanji jaz u rezultatima obrazovanja između Roma i ne-Roma. Iako se taj nedostatak najdjelotvornije rješava kroz koordinaciju između nadležnih institucija na državnom, entitetskom i kantonalnom nivou, REF može da pruži podršku kroz fokusirano istraživanje i preporuke vezane za politike.

U naredne tri godine, osnovne teme istraživanja REF-a i aktivnosti vezanih za politike u Bosni i Hercegovini će uključivati sljedeće:

- ⇒ Pregled troškova po učeniku za inicijative vezane za obrazovanje koje finansira vlada, kao i projekata koje finansira REF u Bosni i Hercegovini.
- ⇒ Evaluaciju potreba, očekivanja i iskustava roditelja vezanih za angažman u školskom životu, pružajući informacije o troškovima punog učešća djeteta u obaveznom obrazovanju sa stanovišta roditelja.
- ⇒ Procjenu djelotvornosti različitih tipova intervencija koje imaju za cilj povećavanje učešća i/ili postignuća romskih učenika u visokom obrazovanju u više zemalja.

27

Očekivani rezultati aktivnosti REF-a

Na osnovu identifikovanih strateških prioriteta REF-a, rezultati REF-ovih aktivnosti bi trebalo da budu vidljivi u toku naredne dvije ili tri godine na sljedećim nivoima:

Zakonske, finansijske i administrativne promjene

- ⇒ Predškolsko obrazovanje besplatno za siromašne porodice.

Ključni indikatori obrazovanja (polazni podaci)

- ⇒ *Upis u predškolsko obrazovanje među pripadnicima siromašnih romskih zajednica.* Podaci za taj pokazatelj u ovom trenutku nisu dostupni, ali bi se mogli generisati evidentiranjem broja djece predškolske dobi i broja djece koja su registrovana u predškolskim ustanovama koje opslužuju zajednice većinski naseljene siromašnim Romima.
- ⇒ *Stope završavanja osnovnog obrazovanja među Romima.* Iako za ovaj pokazatelj nisu dostupni zvanični podaci, oni bi se mogli generisati evidentiranjem nacionalne pripadnosti svih učenika u vrijeme upisa u osnovno obrazovanje i praćenjem njihovog napredovanja. Identitet pojedinaca bi mogao da se zaštititi anonimiziranjem prikupljenih podataka.
- ⇒ *Stopa upisa Roma u srednje obrazovanje i obrazovanje nakon srednjeg.* Zvanični podaci za ovaj pokazatelj nisu dostupni. Potrebni podaci mogli bi se generisati evidentiranjem nacionalne pripadnosti svih učenika i studenata u vrijeme upisa, pri čemu bi se pojedinačni identiteti zaštitili anonimiziranjem prikupljenih podataka.

Socijalna kohezija

- ⇒ Unaprijeđena saradnja u obrazovnim aktivnostima između škola sa jedne strane i romskih zajednica i NVO-a sa druge strane.

Aneks 1

Ključni indikatori obrazovanja

Tabela A1. Državni indikatori obrazovanja

Napomena: Prazne ćelije u niže navedenoj tabeli ukazuju na to da odgovarajući podaci nisu dostupni.

29

	INDIKATOR	ROMI		OPŠTE STANOVNIŠTVO	
		Zvanični podaci	Nezvanične procjene	Zvanični podaci	Nezvanične procjene
1	Korištenje usluga vaspitanja i obrazovanja u ranom djetinjstvu (0-3 godine)				
2	Upis u predškolsko obrazovanje (ISCED 0)			16,260 ³⁹	6.68% ⁴⁰ 8.80% ⁴¹
3	Upis u prvu godinu osnovnog obrazovanja (ISCED 1)			32,939 ⁴²	
4	Djeca školskog doba koja pohađaju školu (ISCED 1 i 2)	2,804 ⁴³	50% ⁴⁴	358,756 ⁴⁵	92.8-98.9% ⁴⁶

³⁹ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, *Prvo izdanje: Statistika obrazovanja* (Sarajevo: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2009), str. 2. Podaci iz školske godine 2008/2009.

⁴⁰ Iznos je za Federaciju Bosne i Hercegovine. Vidjeti: Zdravo da ste i Naša djeca, *Izveštaj nevladinih organizacija i djece o stanju prava djeteta u Bosni i Hercegovini u 2008. godini* (Banja Luka: Save the Children Norway, 2009), str. 41.

⁴¹ Iznos je za Republiku Srpsku. Vidjeti: Zdravo da ste i Naša djeca, *Izveštaj nevladinih organizacija i djece o stanju prava djeteta u Bosni i Hercegovini u 2008. godini* (Banja Luka: Save the Children Norway, 2009), str. 41.

⁴² Podaci iz školske godine 2008/2009. Od ukupnog broja djece upisane u prvu godinu osnovnog obrazovanja, oko 67,9 procenata je pohađalo osnovne škole u Federaciji Bosne i Hercegovine, dok je 32,1 procenata (10.588) pohađalo osnovne škole u Republici Srpskoj. Zvanični iznosi iz oba entiteta citirani u dokumentu Zdravo da ste i Naša djeca, *Izveštaj nevladinih organizacija i djece o stanju prava djeteta u Bosni i Hercegovini u 2008. godini* (Banja Luka: Save the Children Norway, 2009).

⁴³ Podaci iz školske godine 2007/2008, koje je obezbijedio Odjel za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje Ministarstva civilnih poslova Bosne i Hercegovine.

⁴⁴ Open Society Institute, *Monitoring Education for Roma 2006: A Statistical Baseline for Central, Eastern, and South Eastern Europe* (New York: Open Society Institute, 2006), str. 6.

⁴⁵ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, *Prvo izdanje: Statistika obrazovanja* (Sarajevo: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2009), str. 6. Podaci iz školske godine 2008/2009.

⁴⁶ Vijeće ministara BiH, *Srednjoročna razvojna strategija BiH– PRSP (2004–2007. godine)* (Sarajevo: Vijeće ministara BiH, 2004), str. 140.

	INDIKATOR	ROMI		OPŠTE STANOVNIŠTVO	
		Zvanični podaci	Nezvanične procjene	Zvanični podaci	Nezvanične procjene
5	Djeca upisana u osnovno obrazovanje (ISCED 1) koja ne završe prvi ciklus obaveznog obrazovanja				
6	Djeca upisana u osnovno obrazovanje (ISCED 1) koja ne završe drugi ciklus obaveznog obrazovanja				
7	Djeca upisana u osnovno obrazovanje (ISCED 1) koja ne završe treći ciklus obaveznog obrazovanja				
8	Učenici u obaveznom obrazovanju (ISCED 1 i 2) koji pohađaju specijalne škole i razrede			1,169 ⁴⁷	
9	Učenici koji završavaju obavezno obrazovanje u nižim programima srednjih škola (ISCED 2C)				
10	Diplomirani učenici obaveznog obrazovanje koji su upisni u više srednje obrazovanje (ISCED 3)	171 ⁴⁸	20% ⁴⁹	148,100 ⁵⁰	56.8-76% ⁵¹
11	Upis u više srednje tehničko ili usmjereno obrazovanje (ISCED 3C) koje ne omogućava upis u tercijarno obrazovanje			32,673 ⁵²	

⁴⁷ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, *Prvo izdanje: Statistika obrazovanja* (Sarajevo: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2009), str. 7. Podaci iz školske godine 2008/2009.

⁴⁸ Podaci iz školske godine 2007/2008, koje je obezbijedio Odjel za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje Ministarstva civilnih poslova Bosne i Hercegovine.

⁴⁹ UNICEF Srbija, *Breaking the Cycle of Exclusion: Roma Children in South East Europe* (Beograd: UNICEF, 2007), str. 57.

⁵⁰ Podaci iz školske godine 2007/2008, koje je obezbijedio Odjel za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje Ministarstva civilnih poslova Bosne i Hercegovine.

⁵¹ Vijeće ministara BiH, *Srednjoročna razvojna strategija BiH – PRSP (2004-2007. godine)* (Sarajevo: Vijeće ministara BiH, 2004), str. 140; UNICEF Srbija, *Breaking the Cycle of Exclusion: Roma Children in South East Europe* (Beograd: UNICEF, 2007), str. 57; Zdravo da ste i Naša djeca, *Izveštaj nevladinih organizacija i djece o stanju prava djeteta u Bosni i Hercegovini u 2008. godini* (Banja Luka: Save the Children Norway, 2009), p. 47.

⁵² Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, *Prvo izdanje: Statistika obrazovanja* (Sarajevo: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2009), str. 11. Podaci iz školske godine 2008/2009.

	INDIKATOR	ROMI		OPŠTE STANOVNIŠTVO	
		Zvanični podaci	Nezvanične procjene	Zvanični podaci	Nezvanične procjene
12	Završavanje višeg srednjeg obrazovanja (ISCED 3)		9.6% ⁵³	42,300 ⁵⁴	
13	Upis u obrazovanje nakon srednjeg koje nije visoko ni više obrazovanje (ISCED 4)				
14	Završavanje obrazovanja nakon srednjeg koje ne spada u visoko obrazovanje (ISCED 4)				
15	Upis u tercijarno obrazovanje (ISCED 5 i 6)	2.0 ⁵⁵	1.0% ⁵⁶	105,358 ⁵⁷	19.8-24.2% ⁵⁸
16	Završavanje tercijarnog obrazovanja (ISCED 5 i 6)		0.2% ⁵⁹	15,767 ⁶⁰	

31

Tabele A2 i A3 daju pregled zvaničnih podataka o obrazovnim ustanovama, učenicima i nastavnicima u dva entiteta Bosne i Hercegovine za školske godine 2004/2005, 2005/2006, 2006/2007 i 2007/2008, a tabele A4 i A5 sadrže informacije o obuhvatu obrazovnog sistema u ta dva entiteta.

⁵³ Open Society Institute, *Monitoring Education for Roma 2006: A Statistical Baseline for Central, Eastern, and South Eastern Europe* (New York: Open Society Institute, 2006), str. 15.

⁵⁴ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, *Prvo izdanje: Statistika obrazovanja* (Sarajevo: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2009), str. 9. Podaci iz 2008. godine.

⁵⁵ Podaci iz školske godine 2007/2008, koje je obezbijedio Odjel za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje Ministarstva civilnih poslova Bosne i Hercegovine.

⁵⁶ UNICEF Srbija, *Breaking the Cycle of Exclusion: Roma Children in South East Europe* (Beograd: UNICEF, 2007), str. 57.

⁵⁷ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, *Prvo izdanje: Statistika obrazovanja* (Sarajevo: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2009), str. 14. Podaci iz akademske godine 2008/2009.

⁵⁸ Vijeće ministara BiH, *Srednjoročna razvojna strategija BiH – PRSP (2004-2007. godine)* (Sarajevo: Vijeće ministara BiH, 2004), str. 156.

⁵⁹ Open Society Institute, *Monitoring Education for Roma 2006: A Statistical Baseline for Central, Eastern, and South Eastern Europe* (New York: Open Society Institute, 2006), str. 21.

⁶⁰ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, *Prvo izdanje: Statistika obrazovanja* (Sarajevo: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2009), str. 15. Podaci iz 2008. godine i ne uključuju Ekonomski fakultet Brčko Distrikta.

Tabela A2. Škole, učenici i nastavno osoblje u Federaciji Bosne i Hercegovine

ŠKOLSKA GODINA		2004/2005	2005/2006	2006/2007	2007/2008
Ustanove	<i>Predškolske</i>	129	129	128	124
	<i>Osnovne škole</i>	1.069	1.060	1.119	1.129
	<i>Srednje škole</i>	207	206	207	209
Učenici	<i>Predškolske</i>	8.298	8.081	8.029	8.724
	<i>Osnovne škole</i>	254.632	248.755	244.329	239.609
	<i>Srednje škole</i>	111.874	110.672	108.644	104.960
Nastavno osoblje	<i>Predškolske</i>	680	647	644	674
	<i>Osnovne škole</i>	14.502	14.532	14.665	14.956
	<i>Srednje škole</i>	7.871	7.907	8.052	8.077
Odnos broja učenika i broja nastavnika	<i>Predškolske</i>	12,20	12,49	12,47	12,94
	<i>Osnovne škole*</i>	17,56	17,12	16,66	16,02
	<i>Srednje škole**</i>	14,21	14,00	13,49	12,99

Izvor: Federalni zavod za statistiku

Tabela A3. Škole, učenici i nastavno osoblje u Republici Srpskoj

ŠKOLSKA GODINA		2004/2005	2005/2006	2006/2007	2007/2008
Ustanove	<i>Predškolske</i>	nepoznato	66	67	68
	<i>Osnovne škole</i>	762	762	764	763
	<i>Srednje škole</i>	91	91	92	92
Učenici	<i>Predškolske</i>	nepoznato	4.713	5.135	5.502
	<i>Osnovne škole</i>	121.830	119.101	115.949	114.999
	<i>Srednje škole</i>	50.904	49.928	50.046	48.821
Nastavno osoblje	<i>Predškolske</i>	nepoznato	336	354	366
	<i>Osnovne škole</i>	7.612	7.604	7.611	7.685
	<i>Srednje škole</i>	3.027	3.010	3.160	3.248
Odnos broja učenika i broja nastavnika	<i>Predškolske</i>	nepoznato	14,03	14,51	15,03
	<i>Osnovne škole*</i>	16,00	15,66	15,23	14,96
	<i>Srednje škole**</i>	16,81	16,59	15,84	15,03

Izvor: Republički zavod za statistiku, Republika Srpska

* Prosječni odnos broja učenika i broja nastavnika u osnovnom obrazovanju u razvijenim zemljama iznosi 13,7.⁶¹

** Prosječni odnos broja učenika i broja nastavnika u srednjem obrazovanju u razvijenim zemljama iznosi 11,4.⁶²

⁶¹ UNESCO Institute for Statistics, *Data Centre*, dostupno na adresi <http://stats.uis.unesco.org/unesco/tableviewer/document.aspx?ReportId=143>.

⁶² *Ibid.*

Tabela A4. Obuhvat obrazovnih ustanova u Federaciji Bosne i Hercegovine

Nivo obrazovanja	Broj djece (2006. godine)	Broj djece upisane u obrazovanje (školska godina 2006/2007)	Obuhvat (%)
Predškolski	112,205	8,029	7.15
Osnovni	291,438	244,329	83.84
Srednji	207,475	108,644	52.36

33

Izvor: Federalni zavod za statistiku

Tabela A5. Obuhvat obrazovnih ustanova u Republici Srpskoj

Nivo obrazovanja	Broj djece (2006. godine)	Broj djece upisane u obrazovanje (školska godina 2006/2007)	Obuhvat (%)
Predškolski	156,921	5,135	3.27
Osnovni	149,814	115,949	77.40
Srednji	130,986	50,046	38.21

Izvor: Republički zavod za statistiku, Republika Srpska

Aneks 2

Administracija državnog obrazovanja

34

Tabela A6. Administracija državnog obrazovanja

FUNKCIJA	ODGOVORNA TIJELA PO NIVOU OBRAZOVANJA				
	Rano djetinjstvo (od 0-3 godina)	Pred osnovno	Osnovno	Srednje	Visoko
1 Osniva i zatvara ustanove	OV/SO/SDB	OV/SO/SDB	OV/SK/SDB/VRS	SK/SDB/VRS	SK/VRS
2 Finansira ustanove	OV/SDB	OV/SDB	OV/SK/SDB/VRS	SK/SDB/VRS	SK/VRS
3 Odlučuje o prijemu	Vrtić	Predškolska ustanova	Osnovna škola	Srednja škola	Visokoškolska institucija
4 Određuje nastavni plan i program	MoE/OODB	MoE/OODB	MoE/OODB	MoE/OODB	Senat/Univerzitet*
5 Dodjeljuje nastavnike ustanovama	MoE/LjR	MoE/LjR	MoE/LjR	MoE/LjR	Senat/Univerzitet*
6 Ocjenjuje uspjehnost ustanova	PZ/MoE	PZ/MoE	PZ/MoE	PZ/MoE	NP
7 Ocjenjuje uspjehnost učenika/studenta	Nastavnici	Nastavnici	Nastavnici	Nastavnici	Profesori
8 Ocjenjuje spjehnost nastavnika/profesora	PZ/MoE	PZ/MoE	PZ/MoE	PZ/MoE	NP

FUNKCIJA	ODGOVORNA TIJELA PO NIVOU OBRAZOVANJA				
	Rano djetinjstvo (od 0-3 godina)	Pred osnovno	Osnovno	Srednje	Visoko
9 Ocjenjuje uspješnost direktora	PZ/MoE	PZ/MoE	PZ/MoE	PZ/MoE	NP
10 Osniva i zatvara specijalne škole			SK/VRS	SK/VRS	
11 Finansira specijalne škole			SK/VRS	SK/VRS	
12 Odlučuje o prijemu u specijalne škole			Osnovna škola	Srednja škola	
13 Određuje nastavni plan i program za specijalne škole			MoE	MoE	

* Funkcije koje u Federaciji Bosne i Hercegovine obavlja Senat, u Republici Srpskoj obavlja Univerzitet

Skraćenice koje su korištene:

LjR	Pododjeljenje za ljudske resurse i zapošljavanje u obrazovnim institucijama unutar Odjeljenja za obrazovanje Distrikta Brčko
MoE	Ministarstvo prosvjete/obrazovanja (entitetski nivo, oba entiteta i na nivou kantona)
NP	Nije primjenljivo
OODB	Odjeljenje za obrazovanje Distrikta Brčko
OV	Opštinsko vijeće (Federacija Bosne i Hercegovine)
PZ	Pedagoški zavod (centralni u Republici Srpskoj, kantonalni u Federaciji Bosne i Hercegovine)
SDB	Skupština Distrikta Brčko
SK	Skupština Kantona (Federacija Bosne i Hercegovine)
SO	Skupština opštine (Republika Srpska)
VRS	Vlada Republike Srpske

Aneks 3

Uspješnost učenika u međunarodnim ocjenjivanjima

Bosna i Hercegovina je prvi put učestvovala u programu TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Studies – Trendovi u međunarodnim studijama matematike i prirodnih nauka) 2007. godine.

Do sada Bosna i Hercegovina nije učestvovala u drugim važnim međunarodnim sistemima testiranja, kao što su PIRLS i PISA.

Kao što je prikazano u niže navedenoj tabeli, Bosna i Hercegovina je u testiranju TIMSS postigla rezultate koji su bili ispod međunarodnog prosjeka, kako za matematiku, tako i za prirodne nauke.

Tabela A7. Rezultati testiranja TIMSS 2007. godine

Oblast	Bosna i Hercegovina		Prosjek na skali	Razlika između prosjeka za Bosni i Hercegovinu i prosjeka na skali
	Prosjek	S.E.		
Matematika	456	2,7	500	-44
Prirodne nauke	466	2,8	500	-34

Izvor: TIMSS i PIRLS međunarodni studijski centar⁶³

⁶³ Michael O. Martin et al., *TIMSS 2007 International Mathematics Report: Findings from IEA's Trends in International Mathematics and Science Study at the Fourth and Eighth Grades* (Boston: TIMSS & PIRLS International Study Center, 2008); Michael O. Martin et al., *TIMSS 2007 International Science Report: Findings from IEA's Trends in International Mathematics and Science Study at the Fourth and Eighth Grades* (Boston: TIMSS & PIRLS International Study Center, 2008).

Aneks 4

Nivoi angažmana za unapređivanje rezultata obrazovanja Roma u Bosni i Hercegovini

38

Pomoć i podrška za romsku zajednicu	Podrška obrazovnim nadležnim institucijama u implementaciji	Razvoj politika sa vladom
<p>1. Obezbjedivanje romskih profesionalnih radnika u obrazovanju. Mjere afirmativne akcije bi trebalo da se kreiraju i implementiraju sa ciljem privlačenja Roma u nastavničku profesiju.</p>	<p>1. Pružanje podrške tekućem razvoju u obrazovanju, osiguravajući da Romi ne budu isključeni ili ugroženi zbog toga. Tehnička podrška bi trebalo da bude obezbjeđena pedagoškim institutima na entitetskom i kantonalnom nivou, u njihovim aktivnostima obuke nastavnika sa ciljem razvoja multikulturalnog pristupa.</p>	<p>1. Uvođenje obaveznog predškolskog obrazovanja. Tehnička podrška bi trebalo da bude obezbjeđena vladama na državnom, entitetskom i kantonalnom nivou u vezi sa razvojem politika kako bi se besplatno, integrisano, predškolsko obrazovanje učinilo obaveznim i dostupnim za svu djecu.</p>
<p>2. Pružanje podrške romskim roditeljima i vođama zajednica pri prepoznavanju i razmatranju ključnih pitanja vezanih za obrazovanje:</p> <ul style="list-style-type: none"> ⇒ Podsticanje romskih roditelja da preuzmu aktivnu ulogu u školskim odborima i udruženjima roditelja ⇒ Otkrivanje i reagovanje na diskriminaciju u školama ⇒ Praćenje upisa i napredovanja u obrazovnom sistemu 	<p>2. Povećavanje stepena fokusa na unapređivanju kvaliteta u obrazovnom sistemu:</p> <ul style="list-style-type: none"> ⇒ Proširivanje obuhvata integrisanog predškolskog obrazovanja na romske zajednice ⇒ Stvaranje uslova za upis romske djece u integrisano osnovno obrazovanje ⇒ Uspostavljanje sistema mentorstva i dodatnih časova za romsku djecu u razredima od 7. do 9. ⇒ Razvoj akademske tutorske podrške za Rome u srednjem i visokom obrazovanju 	<p>2. Institucionalizacija afirmativne akcije. Afirmativna akcija za srednje i više obrazovanje trebalo bi da postane politika na cijeloj teritoriji države.</p>

<p>3. Izgradnja sistema obrazovne podrške za romsku djecu na nivou porodice:</p> <ul style="list-style-type: none"> ⇒ Motivisanje roditelja da upisuju djecu na vrijeme ⇒ Stvaranje vremena i prostora za domaći rad 	<p>3. Unapređivanje veza između obrazovnog sistema i društvene podrške. Administrativni okvir za afirmativnu akciju bi trebalo da bude razvijen i implementiran na cijeloj teritoriji zemlje.</p>	<p>3. Razvoj finansiranja škola prema broju učenika. Podrška takvom razvoju je neophodna za efikasno preusmjerenje resursa u oblasti u kojima su najpotrebniji, posebno za škole koje se nalaze u blizini većih romskih zajednica.</p>
	<p>4. Podrška za saradnju između romskih NVO-a, škola i lokalne vlade:</p> <ul style="list-style-type: none"> ⇒ Razmjena iskustava ⇒ Pomoć u zajedničkim aktivnostima 	<p>4. Promovisanje učešća Roma u obrazovnoj politici:</p> <ul style="list-style-type: none"> ⇒ Izgradnja kapaciteta Vijeća Roma u oblasti obrazovanja ⇒ Omogućavanje dijaloga između Vijeća Roma i drugih relevantnih institucija o pitanjima vezanim za obrazovanje

Aneks 5

Rezultati popisa

**Tabela A8. Struktura stanovništva po nacionalnoj pripadnosti
(Popis stanovništva iz 1991. godine)**

40

Nacionalna pripadnost	Apsolutna veličina	Relativna veličina (%)
<i>Muslimani</i>	1.902.956	43,48
<i>Srbi</i>	1.366.104	31,21
<i>Hrvati</i>	760.852	17,38
<i>Jugosloveni</i>	242.682	5,54
<i>Crnogorci</i>	10.071	0,23
<i>Romi</i>	8.864	0,20
<i>Albanci</i>	4.925	0,11
<i>Ukrajinci</i>	3.929	0,09
<i>Slovenci</i>	2.190	0,05
<i>Makedonci</i>	1.596	0,04

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine⁶⁴

⁶⁴ Zavod za statistiku Bosne i Hercegovine, Etnička struktura stanovništva Bosne i Hercegovine, po opštinama i naseljima, popis iz 1991. godine (Ethnic Composition of Bosnia-Herzegovina Population, by Municipalities and Settlements, 1991 Census), *Bilten* 234/1991.

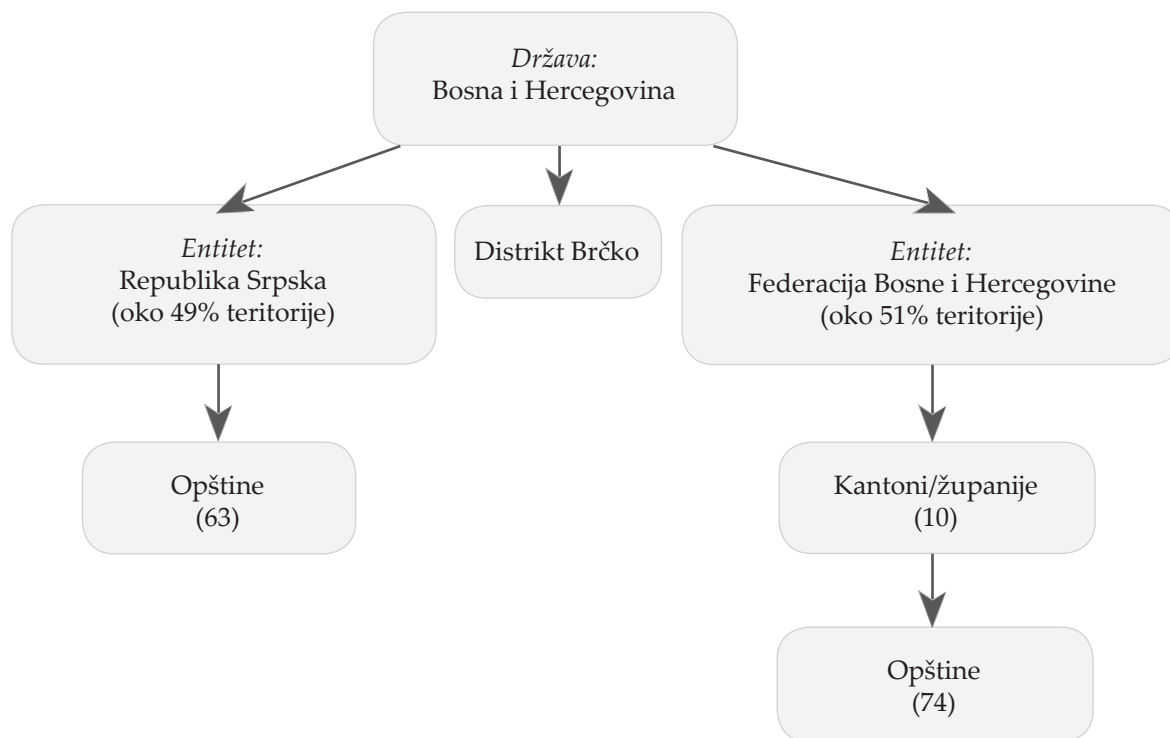
Aneks 6

Administrativno-teritorijalne podjele u Bosni i Hercegovini

Opšti okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini iz 1995. godine dijeli zemlju na dva entiteta: Federaciju Bosne i Hercegovine i Republiku Srpsku.⁶⁵ Lociran na liniji razdvajanja između entiteta, Distrikt Brčko ima poseban status.

Federacija Bosne i Hercegovine se sastoji od deset kantona/županija⁶⁶ koje najvećim dijelom funkcionišu nezavisno jedna od druge. Vlada u Republici Srpskoj je u većoj mjeri centralizovana, tako da pet regija tog entiteta imaju malo nadležnosti.

Niže naveden je šematski prikaz nivoa vlasti koje su najrelevantnije za obrazovanje Roma u Bosni i Hercegovini.

⁶⁵ Office of the High Representative and EU Special Representative, *General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina*, dostupno na adresi http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=380.

⁶⁶ Termin *kanton* se koristi u bosanskom i srpskom jeziku, dok se termin *županija* koristi u hrvatskom jeziku.

Literatura

42

Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine. 2008. *Osnovni indikatori*. Internetska prezentacija [pristupljeno 18. decembra 2008. godine]. Dostupno na adresi <http://www.bhas.ba>.

_____. 2009. Prvo izdanje: *Statistika obrazovanja*. Sarajevo: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine.

Bećirević, Majda. 2007. *Inkluzija romske djece u obrazovanje u Bosni i Hercegovini: Osnovne poteškoće i kako ih prevazići*. Sarajevo: Fond otvoreno društvo.

Bosnia and Herzegovina Working Group on Child Protection. 2009. *Submission from the Bosnia and Herzegovina Working Group on Child Protection regarding the Universal Periodic Review of Bosnia and Herzegovina (Seventh Session, February 2010)*. Sarajevo: Bosnia and Herzegovina Working Group on Child Protection.

Centralna izborna komisija. 2008. *Izborni zakon Bosne i Hercegovine (neslužbeni prečišćeni tekst)*. Internetska prezentacija [pristupljeno 18. decembra 2008. godine]. Dostupno na adresi <http://www.izbori.ba/documents/ZAKONI/POIZpw110508.pdf>.

Central Intelligence Agency. 2008. *The World Factbook*. Internetska prezentacija [pristupljeno 13. maja 2009. godine]. Dostupno na adresi <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bk.html>.

Commission of the European Communities. 2008. *Bosnia and Herzegovina 2008 Progress Report*. Brussels: Commission of the European Communities.

Direkcija za ekonomsko planiranje. 2007. *Srednjoročna razvojna strategija BiH 2004-2007*. Sarajevo: Vijeće Ministara. Dostupno na adresi <http://www.dep.ba/dwnld/obrazovanje%2001.pdf>.

Društvo za ugrožene narode. 2005. *Šikaniranje i diskriminacija Roma*. Internetska prezentacija [pristupljeno 18. decembra 2008. godine]. Dostupno na adresi <http://www.gfbv.ba/index.php?id=102>.

European Commission against Racism and Intolerance. 2005. *Izvještaj o Bosni i Hercegovini*. Strasbourg: Council of Europe.

European Roma Rights Center. 2004. *The Non-Constituents: Rights Deprivation of Roma in Post-Genocide Bosnia and Herzegovina*. Budapest: European Roma Rights Center.

Federalni zavod za statistiku. 2008. *Procjena stanovništva F BiH (30.06.2008)*. Internetska prezentacija [pristupljeno 18. decembra 2008. godine]. Dostupno na adresi <http://www.fzs.ba/>.

_____. 2008. Stanovništvo Federacije Bosne i Hercegovine 1996-2006. *Statistički bilten*, no. 110.

Federalni zavod za zapošljavanje. 2008. *Federalni zavod za zapošljavanje*. Internetska prezentacija [pristupljeno 18. decembra 2008. godine]. Dostupno na adresi <http://www.fzzz.ba>.

Franić-Kadić, Marina, and Sanela Bešić. 2007. *“Projekat socijalno istraživanje”: Analiza ankete o socio-ekonomskom statusu Roma u 16 romskih zajednica u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Prism Research.

Ivanov, Andrey, Mark Collins, Claudia Grosu, Jaroslav Kling, Susanne Milcher, Niall O’Higgins, Ben Slay, Antonina Zhelyazkova, Erika Adamova, Florin Banateanu, Assen Blagoev, Yassen Bossev, Guy Dionne, Michaela Gulemetova-Swan, Jakob Hurrle, Borka Jeremic, Johannes Kontny, Nick Maddock, Paola Pagliani, Alexei Pamporov, Tatjana Peric, Maria Luisa Silva, and Moises Venancio. 2006. *At Risk: Roma and the Displaced in Southeast Europe*. Bratislava: United Nations Development Programme.

Kukić, Slavo. 2000. *Izvoještaj o humanom razvoju BiH*. Sarajevo: Independent Bureau for Humanitarian Issues.

Martin, Michael O., Ina V.S. Mullis, Pierre Foy, John F. Olson, Corinna Preuschoff, Ebru Erberber, Alka Arora, and Joseph Galia. 2008. *TIMSS 2007 International Mathematics Report: Findings from IEA’s Trends in International Mathematics and Science Study at the Fourth and Eighth Grades*. Boston: TIMSS & PIRLS International Study Center.

_____. 2008. *TIMSS 2007 International Science Report: Findings from IEA’s Trends in International Mathematics and Science Study at the Fourth and Eighth Grades*. Boston: TIMSS & PIRLS International Study Center.

Miličević, Neđo. 2005. Pravni položaj nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini: Jedno na papiru drugo u stvarnosti. *Regionalni glasnik za promociju kulture manjinskih prava i međuetničke tolerancije*, no. 5. Dostupno na adresi http://www.mediaplan.ba/servis/servis12_ba.pdf.

Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine. *Sektor za obrazovanje*. Internetska prezentacija [pristupljeno 18. decembra 2008. godine]. Dostupno na adresi http://www.mcp.gov.ba/o_nama/org_jedinice/?id=28.

Office of the High Representative and EU Special Representative. 1995. *General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina*. Internetska prezentacija [pristupljeno 14. maja 2009. godine]. Dostupno na adresi http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=380.

Open Society Institute. 2006. *Monitoring Education for Roma 2006: A Statistical Baseline for Central, Eastern, and South Eastern Europe*. New York: Open Society Institute.

OSCE Mission to Bosna i Hercegovina. 2002. *Education Reform: A Message to the People of Bosnia and Hercegovina*. Sarajevo: OSCE Mission to Bosna i Hercegovina.

_____. 2004. *Action Plan on the Education Needs of Roma and Members of Other National Minorities in Bosnia and Hercegovina*. Sarajevo: OSCE Mission to Bosna i Hercegovina.

_____. 2004. *Izvoještaj o stanju bespravno izgrađenih romskih naselja u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: OSCE Mission to Bosna i Hercegovina.

_____. 2008. *Promoviranje kulture tolerancije*. Internetska prezentacija [pristupljeno 18. decembra 2008. godine]. Dostupno na adresi <http://www.oscebih.org/education/bos/tolerance.asp?d=2>.

_____. 2008. *Zaštita prava nacionalnih manjina u BiH*. Internetska prezentacija [pristupljeno 23. septembra 2008. godine]. Dostupno na adresi http://www.oscebih.org/human_rights/bos/nationalminorities.asp.

Pirić, Alija. 2005. "Problemi reforme obrazovanja u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini." Rad predstavljen na okruglom stolu "Promjena Dejtonskog sporazuma i na njemu baziranog Ustava BiH, uslov demokratizacije države i društva u BiH" Kongresa sjevernoameričkih Bošnjaka, Toronto, 29. maja.

Republic of Srpska Investment-Development Bank. 2008. *Database of Economic Indicators of the Republic of Srpska*. Internetska prezentacija [pristupljeno 18. decembra 2008. godine]. Dostupno na adresi <http://www.irbrs.net/Statistika.aspx?tab=1&lang=eng>.

Republički zavod za statistiku. 2008. *Demografska statistika*, br.11.

_____. 2008. Statistika obrazovanja: Osnovno obrazovanje, kraj 2006/07. i početak 2007/08. *Statistički bilten*, br. 8.

_____. 2008. Statistika obrazovanja: Srednje obrazovanje, kraj 2006/07. i početak 2007/08. *Statistički bilten*, br. 7.

Sarajilić, Amir. 2004. *Pristup zapošljavanju romske populacije*. Sarajevo: Vijeća Evrope.

Save the Children. 2006. *Promoting Roma Children's Access to Education in Bosnia and Herzegovina*. Sarajevo: Save the Children UK.

Savez nacionalnih manjina Republike Srpske. 2008. *Savez nacionalnih manjina Republike Srpske*. Internetska prezentacija [pristupljeno 18. decembra 2008. godine]. Dostupno na adresi <http://www.snm.rs.ba/romi.html>

Službeni glasnik Bosne i Hercegovine. 2003. *Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju*. *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine*, br. 18.

- _____. 2003. Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina. *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine*, br. 12.
- _____. 2005. Strategija BiH za rješavanje problema Roma. *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine*, br. 67.
- _____. 2007. Okvirni zakon o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini. *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine*, br. 59.
- Službeni glasnik Republike Srpske. 2008. Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju. *Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 74.
- _____. 2008. Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju. *Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 74.
- Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine. 1994. Ustav Bosne i Hercegovine. *Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine*, br. 1.
- Službene novine Tuzlanskog kantona. 2005. Pravilnik o vaspitanju i obrazovanju pripadnika nacionalnih manjina. *Službene novine Tuzlanskog kantona*, br. 7.
- Spahić, Merima. 2005. *Schooling Roma*. Internetska prezentacija [pristupljeno 23. septembra 2008. godine]. Dostupno na adresi <http://www.media-diversity.org/beta%20articles2/Schooling%20Roma.htm>
- Sve Vijesti. 2008. *Ako izostane pomoć romski đaci odustaju od školovanja*. Internetska prezentacija [pristupljeno 18. decembra 2008. godine]. Dostupno na adresi <http://www.svevijesti.ba/content/view/11666/215/>
- UNESCO Institute for Statistics. 2008. Data Centre. Internetska prezentacija [pristupljeno 13. maja 2009. godine]. Dostupno na adresi <http://stats.uis.unesco.org/unesco/Tabelaviewer/document.aspx?ReportId=143>.
- UNICEF Serbia. 2007. *Breaking the Cycle of Exclusion: Roma Children in South East Europe*. Belgrade: UNICEF.
- Vantić-Tanjić Medina. 2007. *Stavovi nastavnika prema integraciji romske djece usporenog kognitivnog razvoja*. Neobjavljena doktorska disertacija, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Univerziteta u Tuzli.
- _____. 2008. *Istorija, kultura i tradicija Roma*. Tuzla: BOSPO, Harfograf.
- Vijeće ministara BiH. 2004. *Srednjoročna razvojna strategija BiH – PRSP (2004-2007. godine)*, Sarajevo: Vijeće ministara BiH.

- _____. 2008. *Osnovne informacije o Bosni i Hercegovini*. Internetska prezentacija [pristupljeno 18. decembra 2008. godine]. Dostupno na adresi <http://www.vijeceministara.gov.ba/bosanski/bih.php>.
- World Bank. 2003. *Bosnia and Hercegovina Poverty Assessment*. Washington, DC: World Bank.
- Zavod za statistiku Bosne i Hercegovine. 1991. Ethnic Composition of Bosnia-Herzegovina Population, by Municipalities and Settlements, 1991 Census. *Bilten*, br. 234.
- Zdravo da ste i Naša djeca, 2009. *Izveštaj nevladinih organizacija i djece o stanju prava djeteta u Bosni i Hercegovini u 2008. godini*. Banja Luka: Save the Children Norway.

ROMA EDUCATION FUND (REF)

*C*ilj Romskog obrazovnog fonda je da doprinese smanjivanju razlika u obrazovnim dostignućima između Roma i ne-Roma kroz primjenu politika i programa koji podržavaju kvalitetno obrazovanje Roma, uključujući i desegregaciju obrazovnih sistema. Romski obrazovni fond je nastao u okviru Dekade za inkluziju Roma, stoga, dijeli ciljeve Dekade.

Roma Education Fund

Roma Education Fund
Mark Center
Teréz körút 46
1066 Budapest ⇔ Hungary
Telephone: +36-1-235-8030
Fax: +36-1-235-8031
E-mail: info@romaeducationfund.org
www.romaeducationfund.org